

Kur'ân'da Kronolojik ve Semantik Olarak Kıyâmet Günü Semâ Anlatısı ve Erken Dönem Tefsîrlerindeki Değerlendirmelere Yönelik Bir İnceleme

Emine ÖZBEK SERT | <https://orcid.org/0000-0001-5195-3387>

Arş. Gör. | Yazar | emineozbek2045@gmail.com

Pamukkale Üniversitesi | <https://ror.org/2062665>

Tefsir | Denizli, Türkiye

Öz

Bu çalışmada Kur'ân'da kronolojik olarak, *semâ/semâvât* lafzını içeren âyetler özelinde, kıyâmet günü semânın durumuna dâir çizilen tabloyu ve erken dönem tefsîrlerinde ilgili âyetlere getirilen yorumları ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca semânın kusursuz bir şekilde, bir amaç doğrultusunda yaratıldığını, onun için bir sürenin tayin edildiğini bildiren âyetler ile kıyâmetle bozulacağını haber veren âyetleri birlikte değerlendirmek hedeflenmiştir. Bu, kronoloji özelinde değil de genel olarak Kur'ân'da, semâ anlatımındaki tutarlılığı ortaya koyma açısından önemlidir. Bunun için öncelikle ilgili âyetlerin kronolojisi tespit edilmiş, böylece Kur'ân'ın semânın bozulmasına dâir sistemli bir anlatımda bulunup bulunmadığı açığa çıkartılmak istenmiştir. Bu, semânın konu edilmesindeki temel amacın onun değişimi ve bozulması hususunda salt bilgi vermek mi yoksa ilâhî mesajın benimsenmesine hizmet etmek mi olduğunu gösterecektir. Erken dönem sözlükler ve tefsîrler temel kaynak olarak belirlenmiştir. Bu da kelimelerin kök manalarını ve erken dönem müfessirlerin yorumlarını birlikte görebilme imkânı sunacak, âyetlerin otantik manasına yaklaştıracaktır. İlk muhatapların semâ algısı derinlemesine incelenmemekle birlikte Kur'ân'ın öncelikle onlara nâzil olduğu dikkate alındığında, âyetlerdeki lafızlar ve erken dönem müfessirlerin yorumları belli oranda onların algıları konusunda fikir verecektir. Öncelikle bu âyetlerde “gökyüzü” kastedilmiş olup nüzûl sırasına göre semânın ilk kez zikredildiği el-Müzzemmil sûresinin 18. âyetinde onun var oluşuna veya niteliğine dâir bir anlatımda bulunulmayıp *مَنْطَرٌ* lafzıyla parçalanacağını haber verildiği saptanmıştır. Bu, ilk muhatapların bildiği bir semâdan bahsedildiğini gösterir. İlgili anlatımlarda *semâ*, onların âşına olduğu bir yapı olan “tavan/çatı” gibi tasvir edilmiş, böylece tasavvuru kolaylaştırmıştır. Semânın, her türlü bozulmadan korunmakla birlikte kıyâmetle parçalanacağı çeşitli tasvirlerle ortaya konulmuştur. Böylece gökler gibi muazzam bir yapının fâniliği ve tek bâkînin Allah olduğu vurgulanmış, O'nun kudreti tahayyül ettirilmiştir. Tespit edilen bir diğer husus ilgili âyetleri kronolojik okumanın semânın bozulması hususunda hiyerarşik bilgi verme noktasında bir katkı sunmadığıdır. Bu da ilgili âyetlerin “âhiret” ve “hesap” gününe yönelik bir bilinç inşa etmeye hizmet ettiğini gösterir. *Semâ*, yeni bir dönemin başlangıcı için yıkılacaktır. Aynı zamanda semâyı niteleyen lafızların “yok oluş” değil, yıkılıp bozulmayı, değişim ve dönüşümü vurguladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu âyetlerden hareketle semânın hiçliğinden söz edilemez. Erken dönem müfessirlerin de ilgili âyetleri zâhirî manada anlayarak semânın parçalanacağına ittifak ettikleri görülmüştür. Bu lafızların kültürde yer etmesi, Kur'ân'ı anlamada sözcüklerin kök anlamlarını ve toplumdaki yerini bilmenin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Çalışmamız esnasında vahyin ilk muhataplarının bu anlatımlara itiraz ettikleri ve tasvirleri yadırgadığı yönünde bir aktarımla karşılaşılmamıştır. Gayb durumundaki kıyâmet, somut varlıklar üzerindeki değişim, dönüşüm ve bozuluştan hareketle zihne yaklaştırılmış, böylece o günün dehşeti hissedilir kılınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kur'ân, Tefsîr, Erken Dönem, Kronoloji, Semâ, Kıyâmet.

Atıf Bilgisi

Özbek Sert, Emine. “Kur'ân'da Kronolojik ve Semantik Olarak Kıyâmet Günü Semâ Anlatısı ve Erken Dönem Tefsîrlerindeki Değerlendirmelere Yönelik Bir İnceleme”.

Rize İlahiyat Dergisi 29 (Ekim 2025), 279-295.

<https://doi.org/10.32950/rid.1609793>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 30.12.2024

Kabul Tarihi: 08.09.2025

Yayın Tarihi: 20.10.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma 2024 yılında Ankara Üniversitesi'nde Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN danışmanlığında Emine ÖZBEK SERT tarafından hazırlanan Kur'ân'da ve Erken Dönem Tefsîrlerinde ‘Semâ’ adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Etik Bildirim: ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakla & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Dizinlenme Bilgisi

A Chronological and Semantic Study of The Day of Judgement's Narrative of Samâ/Semâvât in The Qur'ân and Evaluations in Early Commentaries

Emine ÖZBEK SERT | <https://orcid.org/0000-0001-5195-3387>

Res. Asst. | Author | emineozbek2045@gmail.com

Pamukkale University | <https://ror.org/2062665>

Tafsir | Denizli, Türkiye

Abstract

This study aims to elucidate the concepts of samâ/semâvât in the Qur'an concerning the state of the samâ on the Day of Resurrection, as well as the interpretations of the relevant verses in early tafsir. Additionally, It considers verses highlighting the samâ's purposeful and perfect creation, along with those foretelling its eschatological end. This evaluation is crucial for understanding the consistency of the Qur'an's narrative regarding the samâ, particularly in relation to its chronology. To achieve this, the chronology of the relevant verses has been established to determine whether the Qur'an presents a systematic account of the samâ's deterioration. This analysis will reveal whether the primary objective of the discussion surrounding the samâ is merely to inform about its change and decay or to facilitate the acceptance of the divine message. Early dictionaries and tafsirs have been identified as the primary sources for this study, allowing for an exploration of the root meanings of samâ and the interpretations offered by early commentators. Such an approach will bring us closer to the authentic meanings of the verses. The perceptions of the Qur'an's initial interlocutors have not been examined in depth, however, it is acknowledged that the Qur'an was first revealed to them. Thus, the interpretations of the samâ in the verses and early commentaries will provide insights into their understanding. Initially, the term samâ (sky) is addressed in these verses. Notably, in the 18th verse of al-Muzammil, in which samâ is mentioned chronologically for the first time, there is no description of its existence or nature; rather, it is foretold that it will disintegrate, as indicated by the term *مُنْفَطِرٌ*. This suggests that the samâ known to its first interlocutors is being referenced. In related narratives, the firmament is depicted as a 'ceiling/roof,' a familiar structure, facilitating visualization. Various depictions reveal that although the samâ is protected from all forms of corruption, it will ultimately disintegrate during the apocalypse. This emphasizes the mortality of such a vast structure as the samâ and underscores that Allah is the only eternal entity, highlighting His omnipotence. Another finding is that a chronological reading of the relevant verses does not yield hierarchical information about the samâ's corruption. Instead, it indicates that these verses serve to cultivate an awareness of the 'hereafter' and the 'Day of Reckoning.' The destruction of the samâ signifies the commencement of a new era. Furthermore, it has been determined that the descriptors of the firmament do not emphasize 'annihilation' but rather destruction, decay, change, and transformation. Hence, the verses do not support the notion of the samâ's complete nothingness. Early commentators also interpreted these verses literally, agreeing that the samâ would disintegrate. The presence of these terms in cultural discourse underscores the importance of understanding the root meanings of words and their societal context in comprehending the Qur'an. During this study, no accounts were found indicating that the first interlocutors of the revelation objected to these narratives or found the descriptions unfamiliar. The unseen nature of the apocalypse was rendered more comprehensible through the change, transformation, and deterioration of tangible entities, thereby rendering the horror of that day more palpable.

Keywords

Qur'ân, Tafsir, Early Period, Chronology, Semâ, Apocalypse.

Citation

Özbek Sert, Emine. "A Chronological and Semantic Study of The Day of Judgement's Narrative of Samâ/Semâvât in The Qur'ân and Evaluations in Early Commentaries". *Rize Theology Journal* 29 (October 2025), 279-295.

<https://doi.org/10.32950/rid.1609793>

Publication Information

Type

Research Article

Peer-Review: Double anonymized - Two External

Process Information

Date of Submission: 30.12.2025

Date of Acceptance: 08.09.2025

Date of Publication: 20.10.2025

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study was produced from the doctoral dissertation titled 'Samâ' in the Qur'ân and Early Tafsirs prepared by Emine ÖZBEK SERT under the supervision of Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN at Ankara University in 2024.

Ethics Committee Approval

Ethics committee approval is not required for this study.

Plagiarism Checks

Yes – iThenticate

Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Bu çalışma, Kur'an'da *semâ/semâvât* kelimesinin yer aldığı âyetler özelinde, kronolojik olarak kıyâmet için semânın durumuna dair nasıl bir tablo çizildiğini, bu tablonun semânın ontolojik özellikleriyle ilişkisini ve semânın, kıyâmet anlatımındaki yerini açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Ayrıca, başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere erken dönem müfessirlerin ilgili âyetleri nasıl anladıklarını tespit etmeyi hedeflemiştir. Kur'an'da semânın yıkımı anlatımındaki kronoloji, âyetlerdeki lafızların sözlük anlamları ile âyetlerin erken dönem müfessirlerindeki karşılığı çalışmanın temel problemidir. Bu doğrultuda ilk olarak Kur'an'da ilgili âyetler tespit edilmiş, Abdurrahman Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004) kabul görmüş eserlere dayanarak hazırladığı nüüzülüne göre sûre cetveli esas alınarak âyetler kronolojileriyle ele alınmıştır. Böylece ilgili âyetler özelinde kronolojik okumanın ne derecede katkı sunduğu ortaya konulacaktır. İkinci olarak, *semâ* ile ilgili kelimelerin sözlük manalarını tespit etmek ve kök anlamlarıyla müfessirlerin yorumlarını birlikte değerlendirebilmek amacıyla erken dönem sözlük ve tefsirlere başvurulmuş; lafızların Kur'an'daki kullanımlarını görmek için İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*'inden faydalanılmıştır. Kaynak taraması ve tahlil yöntemine başvurulmuştur. Çalışma ilgili âyetlerin otantik manalarının kavranması, Kur'an'ın anlatımdaki iç tutarlılığının izinin sürülmesi, Kur'an'ın mesajını iletirken muhatabını dil-kültür açısından gözettiğinin somut örneklerinin ortaya konulması ve vahyin temel hedefinin vurgulanması noktasında önem arz etmektedir. Kronolojik yaklaşımın tefsir okumalarına katkısı kabul edilmekle birlikte, kıyâmet günüyle birlikte semâda başlayacak yıkımı tasvir eden ilgili âyetler özelinde, bu yaklaşımın hangi noktada katkı sunduğu görülecektir. Nitekim kronolojinin gözetildiği bu çalışmada, bu yöntemle kıyâmet anında semâda meydana gelecek değişime dair sistemli bir bilgiye ulaşılamadığı ortaya konulmuştur. Kur'an'ın bu anlatımda kronolojiyi gözetmediği, dolayısıyla kronolojik okumanın kıyâmet esnasında semânın yıkımına dair hiyerarşik bir bilgi vermediği görülmüştür. Kur'an'ın, böyle bir bilgi vermekten ziyade sunduğu tasvirlerle bugüne dâir bir duygu yaratmayı; dolayısıyla ilk muhataplarda Allah'ın kudreti, hesap günü gibi konularda bir bilinç ve davranış oluşturmaya amaçladığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, varlığı ve ihtişamıyla dikkat çeken semâ gibi bir yapının seçilmesi ve onun yıkımına odaklanılması, güçlü etki oluşturması bakımından önemlidir. Çalışmamız sürecinde "Kur'an'da Kıyametin Kopma Ânının Tasviri-Tekvîr Suresi Örneği",¹ "Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi",² "Kur'an'ın Kültürel Antropolojisi- Ahiret anlatımları",³ "İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması- Hermeneutik Bir Soruşturma"⁴ ve "Kur'an-ı Kerîm'e Göre Evrenin Sonluluğu"⁵ adlı çalışmalarla karşılaşılmış, bu eserlerin konumuzla ilişkili bölümler içerdiği, ancak araştırmamızın yöntem ve amaç noktasında bu çalışmalardan ayrıldığı görülmüştür. Emrah Dindi'nin zikri geçen çalışmalarının, araştırmamız için epistemolojik ve düşünsel boyutta besleyici ve ilham kaynağı olduğunu belirtmek gerekir. "Kur'an'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Günü'nün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi" adlı çalışmada kozmik kıyâmet ile kıyâmet günü ayrımı yapılmış; bu ayrımın önemi vurgulanmıştır. Burada, kozmik kıyâmet ile birinci sûrun üfürülüğüyle başlayan yıkım ve bozuluş; kıyâmet/hesap günüyle ikinci sûrun üfürülüğü ile başlayan ve hesap ânı için hazırlığı andıran değişim ve dönüşüm kastedilmiştir. Çalışmada Arapça ve Türkçe sözlüklerde "kıyâmet" ve "sâat" ayrımının yapılmadığı, ancak Kur'an'da "kıyâmet" kelimesi ile daha çok "diriliş" ve "hesâb"ın; "sâat" ile "dünyanın sonunun/helâkin" kastedildiği tespit edilmiştir. Bu âyetlerin tefsirlerinde söz konusu ayrımı gözetmemenin iki sürecin birbirine karışmasına neden olacağı ortaya konularak bu noktada alana katkı sunulmuştur. Ayrıca, araştırmacı birbirini takip eden âyetlerde kozmik kıyâmet ile hesap arasında belirgin bir ayrımın bulunmamasının müfessirlerin de bu iki süreci birlikte değerlendirmelerine yol açmış olabileceğini belirtmiştir.⁶ Çalışmamız hem amaç ve yöntem hem de esas aldığı kaynaklar bakımından bu çalışmadan ayrılmaktadır. İnceleme alanımıza giren ortak âyetler bulunmakla birlikte temel hedefimiz öncelikle *semâ* kelimesinin zikredildiği âyetlerle sınırlı olup ister kozmik kıyâmet isterse bir sonraki aşamanın başlangıç evresi olsun kronolojik olarak onun bozuluş tasvîrlerini ve başta sahâbe müfessirler olmak üzere erken dönem müfessirlerin değerlendirmelerini ortaya koymaktır. İlgili çalışmada ise Mâtürîdî, Zemahşerî ve Râzî'nin açıklamalarına öncelik verilmiştir. Bu açıdan da çalışmamız farklılık göstermektedir.

¹ Sinan Arslan, *Kur'an'da Kıyametin Kopma Ânının Tasviri: Tekvîr Suresi Örneği*- (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

² Fehmi Soğukoğlu ve Muhammed Elnezer, "Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi", *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (Mart 2022), 243-260.

³ Emrah Dindi, *Kur'an'ın Kültürel Antropolojisi: Ahiret Anlatımları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021).

⁴ Emrah Dindi, *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması: Hermeneutik Bir Soruşturma* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022).

⁵ Korkut Dindi, *Kur'an-ı Kerîm'e Göre Evrenin Sonluluğu* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

⁶ Nurdane Güler, "Kur'an'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Günü'nün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/3 (Aralık 2020), 1478, 1490, 1494-1495.

2. Bir Amaçla ve Ecelle Yarattılması

Âyetlerde göklerin belirli bir amaçla yaratıldığı ve sonunun olduğu haber verilmiştir. Şâd 38/38: 27'de 'bâtıl olarak yaratılmadığı' bildirilmiştir: *وَمَا يَبْنِيهِمَا بَاطِلًا وَمَا يَبْنِيهِمَا بَاطِلًا* lafzının zıddıdır.²⁹ İbn Abbâs (ö. 68/687-88), "mükâfat" ve "azâb" için;³⁰ Mukâtil (ö. 150/767), "amaçsız değil de bir iş için";³¹ Taberî (ö. 310/923), abes ve oyun için değil; ancak Allah'a itaat için yaratıldıklarını anlamıştır.³² Zemahşerî (ö. 538/1144), *الْبَاطِلُ* için "sahih bir amacı ve hikmeti bulunmayan";³³ İbnü'l-Cevzî, "sıhhsız şey"; bazıları da "hiçbir mevcudiyeti bulunmayan" açıklamasında bulunmuştur.³⁴ Hüd 52/11:7'de 'Allah'ın bu ikisini insanların hangisinin daha güzel amel işleyeceğini denemek amacıyla yarattığı'; el-Hicr 54/15:85'te 'sadece hak ile yarattığı' haber verilmiştir: *وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ*, "Gerekli oldu";³⁵ *حَقَّقَ*, "doğruladı" anlamındadır.³⁷ İbn Abbâs³⁸ ve Ferrâ (ö. 207/822), *الْحَقُّ* ile "mükâfat" ve "azâb"ın kastedildiğini dile getirmiştir.³⁹ Meânî âlimleri, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eden kavimlerin helâk edilmeleri ile göklerin ve yerin hak ile yaratılmasını ilişkilendirmiş; bunu *الْعَدْلُ* olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁰ Yine Mukâtil, Allah'ın onları mevcut bir iş için yaratmasını, anlamıştır.⁴¹ Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815), "diriltirme, hesâp, cennet ve cehennem için" açıklamasında bulunurken⁴² Taberî bunu, "adl" ve "insaf" ile açıklamıştır. Taberî'nin izahı Allah'ın, zulüm ve merhametsizlikle değil,⁴³ kudret ve hikmetinin delâleti için yarattığını⁴⁴ anlatır. ed-Duḥân 64/44:38'de 'Allah'ın gökleri oyun ve eğlence diye yaratmadığı' belirtilmiştir: *وَمَا يَبْنِيهِمَا لَا عِبِينَ*. İbn Abbâs⁴⁵ ve Katâde (ö. 117/735),⁴⁶ *لَا عِبِينَ* ifadesini "abes" ve "bâtıl"; Süddî (ö. 127/745), "bâtıl" lafızlarıyla açıklamışlardır. Mücâhid (ö. 103/721), "Cenneti, cehennemi, ölümü, dirilmeyi ve hesâbı oyun olarak yaratmadık"; Yahyâ, âhiret için yaratıldıkları manasını taşıdığını ifade etmiştir.⁴⁷ Mukâtil, "bir iş için";⁴⁸ Taberî, "delil ve ibret için" yaratılmayı anlamıştır.⁴⁹ İlgili âyetlerde ilk olarak semâların bâtil üzere yaratıldığı ihtimali reddedilmiş, ardından imtihan amacıyla yaratıldıkları bildirilmiş, daha sonra "hak" üzere yaratıldıkları vurgulanmış ve nihayet bu yaratılışın bir "oyun" olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Kur'an'da lafızları farklı olsa da aynı temel anlamı taşıyan bu ifadeler, müfessirler tarafından hesap günü ve sonrasına yönelik bir amaç doğrultusunda yaratıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Hüd 52/11:107-108'de⁵⁰ semâların varlık süresine temas edilmiştir. *دَامَ*, "yerleşti, oturdu, sakinleşti" gibi anlamlara sahiptir.⁵¹ "Bir şeyin üzerinden uzun zaman geçti" anlamında *دَامَ الشَّيْءُ* denilir. *الظِّلُّ الدَّوْمُ*, "sürekli gölge"yi ifade eder.⁵² Bununla birlikte, tefsirlerde *دَامَ*, "ebeden" manasında⁵³ değerlendirilmiştir. Sözlüklerde *أَبَدَ* ile "zamanın kesintisiz uzayıp gitmesi"

²⁹ *الْبَاطِلُ*, "Eğlence, oyun ve cehalete tâbî olma"; *بَطَلَنِي فَلَانٌ*, "beni alıkoydu, engelledi"; *دَهَبَ بَاطِلًا*, "boş yere gitti" manasındadır. Ferâhidî, "b-ṭ-l", 8/431; Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luḡa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: ed-Dârü'l-Miṣriyye, ts.), "b-ṭ-l", 13/355.

³⁰ Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *Tefsîru'l-Basîṭ*, thk. Muhammed b. Şâlih b. 'Abdullah el-Fevzân, vd. (Riyâz: Silsiletü'r-Risâ'ili'l-Câmi'iyye, 1430), 19/194.

³¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 23/642.

³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru Hicr, ts.), 20/78-79.

³³ Ebû'l-Kâsım Cârullah Maḥmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an ḥakā'iki ğavāmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-eḳāvil fî vücihi't-te'vil*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd vd. (Riyâz: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1418/1998), 5/262.

³⁴ İbnü'l-Cevzî, "el-Bâtil", 195.

³⁵ Benzer âyetler: el-En'âm 6/73; ez-Zümer 39/75; el-Câsiye 45/22; el-Aḥkâf 46/3; en-Nahl 16/3; İbrâhîm 14/19; er-Rûm 30/8; el-Ankebût 29/44 ve et-Teğâbun 64/3.

³⁶ Ferâhidî, "h-ḳ-k", 3/6; Ezherî, "h-ḳ-k", 3/374.

³⁷ Ezherî, "h-ḳ-k", 3/377.

³⁸ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 12/644.

³⁹ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 18/17.

⁴⁰ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 12/644.

⁴¹ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/436.

⁴² Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebi, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004/1425), 1/50.

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/105.

⁴⁴ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 11/127.

⁴⁵ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 15/35.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/238.

⁴⁷ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/302.

⁴⁸ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/73.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/238.

⁵⁰ Hüd 11/107'de '...gökler ve yer devam ettiği müddetçe orada (cehennemde)'; 108'de '...gökler ve yer durduğu müddetçe cennette kalacakları' bildirilmiştir: *وَدَامَتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضُ*.

⁵¹ Ferâhidî, "d-v-m", 8/86; Ezherî, "d-v-m", 14/211.

⁵² İsfahânî, "d-v-m", 1/322-323.

⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/578; Vâhidî, *el-Basîṭ*, 11/557; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/237.

kastedilmiştir.⁵⁴ *آبَادُ الدَّهْرِ*, “uzun zaman” demektir.⁵⁵ İbn Abbâs⁵⁶ ve Mukâtil, göklerin ve yerin devam ettiği süreyi anlamıştır.⁵⁷ el-Ahḳâf 66/46:3 ve er-Rûm 84/30:8. âyetlerde göklerin bir ecele kayıtlılığı bildirilmiştir: *خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ*. “Vaktin sonu; ölüm” için *أَجَلٌ* sözcüğü kullanılmıştır.⁵⁸ *أَجَلٌ*, “Bir şey için belirlenen süre” demektir. *دَنَا أَجَلُهُ*, ölümün yaklaştığını anlatır. Aslı, yaşam süresinin tamamlanmasıdır.⁵⁹ Göklerin eceli, kıyâmettir.⁶⁰ Allah, onu bozulma potansiyeliyle yaratmış, ancak bir süreliğine bundan korumuştur. Âyetlerde semânın, cin ve şeytanların bilgi çalmak amacıyla yaklaşmasına⁶¹ ve yapısının bozulup çökmesine karşı korunduğu bildirilmiştir. Fâtır 43/35:41’de ‘Allah’ın gökleri ve yeri tutarak zevallerini engellediği’: *وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ*. “Bir şey ile bir şeye bağlanmak”, “yapışmak” ve “korumak” anlamında *إِمْسَاكُ الشَّيْءِ* tabiri kullanılır.⁶² *إِمْسَاكٌ*, “serbest bırakmak”, “alıkoymak”, “durdurmak” ve “menetmek” anlamındadır.⁶³ *الرَّوُلُ* ise hareketi ifade eder.⁶⁴ Göklerin zevailiyle de yerlerinden ayrılmaları kastedilmiştir.⁶⁵ Müfessirlere göre Allah, rahmeti nedeniyle onu, düşüp insanları helâk etmemesi için⁶⁶ kudretiyle tutar.⁶⁷ el-Mü’minûn 74/23:71’de ‘Hak onların hevâlarına uysaydı semâlar, yer ve bunların içindekiler fesâda uğrardı’ buyurulmuştur: *فَسَادَ لَفْسَدَتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ*. “az veya çok bir şeyin itidalden çıkması”nı ifade edip⁶⁸ *صَلَّاحٌ* lafzının zıddıdır.⁶⁹ “Falanca kişi malı telef etti” anlamında *أَفْسَدَ فَلَانُ الْمَالِ* denilir.⁷⁰ Hasan-ı Basrî’nin⁷¹ aralarından bulunduğu bir gruba göre bu, “Helâk olur giderdi” manasındadır.⁷² er-Rûm 84/30:25. âyette *وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ* buyrulmuştur. “Onu ayağa kaldırdı” veya “düzeltilti” anlamında *أَقَامَهُ* denilir.⁷³ Soğuk, bitkilere isabet ettiğinde hayatta kalabilen *قَائِمٌ* olarak adlandırılır.⁷⁴ İbn Mes’ûd,⁷⁵ Katâde,⁷⁶ Süddî ve Zeccâc (ö. 311/923) âyetten,⁷⁷ semânın “direksiz” durmasını anlamışlardır.⁷⁸ İbn Abbâs’a göre bununla Allah’ın kudreti kastedilmiştir.⁷⁹ Mâtürîdî (ö. 333/944)’ye göre bu, göğün ve yerin düzenliliğini ifade eder.⁸⁰ el-Bakara 87/2:255’te ‘...o ikisini korumanın kendisine zor gelmeyeceği’ bildirmiştir: *وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا*. İbn Abbâs,⁸¹ Katâde,⁸² Süddî,⁸³ Kelbî⁸⁴ ve Yahyâ b. Sellâm’a göre⁸⁵ “semânın korunması”ndan maksat gökyüzünü dinlemeye çalışan şeytanların⁸⁶

⁵⁴ İşfahâni, “e-b-d”, 1/59.

⁵⁵ Ferâhidî, “e-b-d”, 8/85.

⁵⁶ Şa’lebî, *el-Keşf*, 5/189.

⁵⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/299.

⁵⁸ Ferâhidî, “e-c-l”, 6/178; Ezherî, “e-c-l”, 11/193.

⁵⁹ İşfahâni, “e-c-l”, 1/65.

⁶⁰ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/408; Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 2/646; Vâhidî, *el-Basîṭ*, 18/17.

⁶¹ el-Ḥicr 15/17-18, el-Fuṣṣilet 41/12, el-Mülk 67/5.

⁶² Ferâhidî, “r-z-k”, 5/768.

⁶³ İbnü’l-Cevzî, “İmsāk”, 157-159.

⁶⁴ Ezherî, “z-v-l”, 13/252.

⁶⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/560; Vâhidî, *el-Basîṭ*, 18/436.

⁶⁶ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/387; Şa’lebî, *el-Keşf*, 7/33.

⁶⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16/624-625.

⁶⁸ İşfahâni, “f-s-d”, 2/636.

⁶⁹ Ferâhidî, “f-s-d”, 7/231; İbn Manzûr, “f-s-d”, 3/345.

⁷⁰ Ezherî, “f-s-d”, 12/370.

⁷¹ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/410.

⁷² Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/74.

⁷³ İşfahâni, “k-v-m”, 2/690.

⁷⁴ Ezherî, “k-v-m”, 9/359.

⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/411.

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 18/482.

⁷⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Ḳur’ân*, 4/182.

⁷⁸ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 2/653.

⁷⁹ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 18/38.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 8/263.

⁸¹ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 19/15.

⁸² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/498.

⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/394.

⁸⁴ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 19/15.

⁸⁵ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/310.

⁸⁶ Zeccâc, *Me’âni’l-Ḳur’ân* 4/382; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Aḥmed el-Enşârî el-Ḳurtubî, *el-Câmi’ li aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buḥârî (Riyâz: Dâru ‘Âlemi’l-Kütüb, 1423/2003), 15/346.

engellenmesidir.⁸⁷ Mâtürîdî ise semânın arzın üzerine düşmesine izin verilmemesi anlamına da gelebileceğini belirtmiştir.⁸⁸ İlgili âyetlerde, semânın bozulabilir yapısına rağmen belirli bir zamana kadar korunmakta olduğu farklı tasvirlerle ifade edilmiştir. Bu bağlamda semâ, maddi bir varlık olarak tasvir edilmiş; müfessirlerce de lafzî (literal) anlamda değerlendirilmiştir. Koruyucu olanın Allah olduğu vurgulanarak, O'nun kudreti ve kullarına yönelik rahmeti ön plana çıkarılmıştır. Göklerin amaçla yaratılmasının merkezinde insanın eylemlerinin karşılık bulacağı bir günün varlığı yer almaktadır. O hâlde gökler hesap gününe hizmet eden bir araç olarak konumlandırılmıştır.

3. Kıyâmetle Yapısının Bozulması

Kur'an'da *semâ/semâvât* lafzının zikredildiği 297 âyetten yalnızca on dördünde, semânın kıyâmette bozulacağından söz edilmiştir.⁸⁹ Bu âyetlerde “semânın yarılabacağı”, “sıyrılıp açılacağı”, “parşömen kâğıdı gibi dürüleceği”, “başka semâlarla değiştirileceği”, “sarsılacağı”, “gevşeyeceği”, “erimiş maden gibi olacağı”, “kapı kapı açılacağı” ve “yarılıp erimiş yağ gibi gül yağı rengini alacağı” ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'e, semânın apaçık bir duman getireceği günü beklemesinin emredildiği ed-Duḥān 64/44:10. âyette, semânın bozulması doğrudan tasvir edilmediğinden inceleme dışında tutulmuştur. el-A'râf 39/7:187'de kıyâmetin bilgisi yalnızca Allah'a nispet edilmiş, onun göklerde ve yerde ağır olduğu ifade edilmiştir: *قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَفِّيَّهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* Bazı müfessirlere göre bu ağırlık, doğrudan göklere ve yere;⁹⁰ bazılarına göre ise onların ehli⁹¹ olan melek, insan ve cinlere aittir.⁹² “Ağır” ifadesi, kıyâmetin bilgisi,⁹³ bu bilginin gizlenişi,⁹⁴ ona dair soru sorulması⁹⁵ ve kıyâmetin kendisinin vuku bulması⁹⁶ şeklinde farklı biçimlerde te'vil edilmiştir. Ancak, *إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي* buyruğu, kıyâmetin zamanını bilmenin ağırlığını gösterir. Vukuunun ağırlığıysa zaten tartışmasıdır.

İlgili âyetlerin bir kısmında kıyâmet, “kıyâmet”, “yevm” ve “sâat” lafızlarıyla; bir kısmında ise bağlamdan hareketle anlaşılmaktadır.⁹⁷ *الْقِيَامَةُ*, sözlükte “diriliş günü” anlamına gelir.⁹⁸ *تَقْوِيمٌ قِيَامَةٍ*, “zikredilen saatin gelip çatması” anlamında kullanılmıştır. Aslı, “insanın bir defada ayağa kalkması”dır.⁹⁹ Kıyâmet, “es-sâa” şeklinde de isimlendirilmiş,¹⁰⁰ bu adlandırmada onun ani gelişi ve hesabın süratle görülmesi etkili olmuştur.¹⁰¹ *الْيَوْمُ*, güneşin doğuşundan batışına kadar gelen süreyi ifade eder. Çoğulu “el-eyyâm”dır. Arapların sıkıntısının uzunluğundan zor günler için *دُوْا أَيَّامٌ* dedikleri;¹⁰² “eyyâm”ı aynı zamanda “olaylar” ile açıkladıkları aktarılmıştır.¹⁰³ Nurdane Güler'in, Arapça ve Türkçe sözlüklerde “kıyâmet” kelimesinin hem dünyanın sonu hem de hesap günü için kullanıldığını, bu iki anlam arasında ayırım yapılmadığını tespit ettiğini¹⁰⁴ daha önce belirtmiştik. Bu tespiti destekler biçimde, “kıyâmet” kelimesinin “es-sâa” ve “diriliş günü” anlamlarında kullanıldığı; bu iki anlam arasında bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Yukarıdaki âyetlerdeki betimlemelerden hareketle kıyâmet günü semâda meydana gelecek değişimleri şu başlıklar altında ele almak mümkündür.

⁸⁷ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, 3/737; Şa'lebi, *el-Keşf*, 8/288.

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/68.

⁸⁹ el-Müzzemmil 3/73: 18, et-Tekvîr 7/81:11, el-Mürselât 33/77:9, el-A'râf 39/7:187, el-Furḳân 42/25:25, ez-Zümer 59/39:67, İbrâhîm 72/14:48, el-Enbiyâ 73/21:104, et-Tûr 76/52:9, el-Hâkkâ 78/69:16, el-Me'âric 79/70:8, en-Nebe' 80/78:19, el-İnfîtâr 82/82:1, el-İnşikâk 83/84: 1 ve er-Rahmân 97/55:37.

⁹⁰ Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Faḥruddîn Muḥammed b. 'Ömer er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981/1401), 15/85.

⁹¹ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, 2/78; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an* (Beyrût: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 3/399; Ebû Bekr 'Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' eş-Şan'ânî el-Himyerî, *et-Tefsîru 'Abdürrezzâk b. Hemmâm*, thk. Maḥmûd Muḥammed 'Abduh (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübü'l- 'İlmiyye, 1419/1999), 2/102; Ebu'l-Hasan 'Alî b. Muḥammed b. Ḥabîb el-Basrî el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn-Tefsîrü'l-Mâverdi*, thk.es-Seyyid b. 'Abdülmaḳşûd b. 'Abdürrahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l- 'İlmiyye, ts), 2/285; Ebu'l-Muzaffer Maṣṣûr b. Muḥammed b. 'Abdilcebbâr Temîmî Mervezî Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyâz: Dâru'l-Vaṭan, 1418/1998), 2/237; Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/335; Ebi'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muḥammed es-Sellâme (Dâru-Tayyibe, ts.), 3/518.

⁹² Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2/538.

⁹³ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, 2/78; Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 15/85.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/107; Ebû Ca'fer en-Neḥḥâs, *Me'âni'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, thk. Muḥammed 'Alî eş-Şâbûnî (Câmi'ati Ümmü'l-Kurâ, min Tûrâşî'l-İslâmî, 1408/1988), 3/111; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 2/237.

⁹⁵ Neḥḥâs, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/111; Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/335.

⁹⁶ Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/608; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/393; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2/538.

⁹⁷ el-Müzzemmil 73/18 ve en-Nebe' 78/19'da bağlamdan kıyâmetten söz edildiği anlaşılmaktadır. et-Tekvîr 81/11, el-Mürselât 77/9, el-İnfîtâr 82/1, el-İnşikâk 84/1 ve er-Rahmân 55/37. âyetlerin başında “izâ” edatı yer almış olup bağlamdan kıyâmete dair anlatımda bulunulduğu görülür. el-A'râf 7/187. âyette “sâat” zikredilmiştir. el-Furḳân 25:25, İbrâhîm 14/48, el-Enbiyâ 21/104, et-Tûr 52/9 ve el-Me'âric 70/8. âyetlerde “yevm”; ez-Zümer 39/67'de “yevme'l-kıyâmeti”; el-Hâkkâ 69/16'da “yevmeizin” denilerek kıyâmete işaret edilmiştir.

⁹⁸ Ferâhidî, “k-v-m”, 5/233; Ezherî, “k-v-m”, 9/360.

⁹⁹ Ferâhidî, “k-v-m”, 5/233; Ezherî, “k-v-m”, 9/360; İsfahânî, “k-v-m”, 2/691.

¹⁰⁰ Ferâhidî, “s-v-a”, 2/202.

¹⁰¹ Ezherî, “s-v-a”, 3/89; İsfahânî, “s-v-a”, 1/434-435.

¹⁰² Ferâhidî, “y-v-m”, 8/433.

¹⁰³ Ezherî, “y-v-m”, 15/646-647.

¹⁰⁴ Güler, “Kur'an'da Kozmik Kıyâmet ile Hesap Günü'nün İç İçeliği ve Yorum Etkisi”, 1494.

3.1. Parçalanması

el-Müzzemmil 3/73:18. âyetinde, 'kıyâmetle semânın parçalanacağı' bildirilmiştir: *أَلَسَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ* Bu aynı zamanda Kur'an'da semânın kronolojik olarak ilk kez zikredildiği âyettir.¹⁰⁵ Böylece semânın zikredildiği ilk âyetinde, vasfına, yaratılmasına veya varlık âlemindeki ilk hâline değil; doğrudan *مُنْفَطِرٌ* lafzıyla kıyâmetteki bozulma hâline dikkat çekilmiştir. el-İnfitâr 82/82:1'de 'Semâ yarıldığı zaman' buyurulmuştur: *إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ*¹⁰⁶ Kur'an'da *فَطَرَ* ve *فَاطَرَ* lafızları semânın yaratılışını;¹⁰⁷ *انْفَطَرَ* ve *تَفَطَّرَ* bozuluşunu anlatır.¹⁰⁸ Zeccâc'a göre "yarılmak" da "yaratmak" da aslında aynı şeyi ifade ettiğinden *انْفِطَارٌ* her iki anlamda kullanılabilmiştir.¹⁰⁹ *فَطَرَ*, "uzunlamasına yarılmak" anlamındadır.¹¹⁰ Mukâtil "semâ"yı *سَفَفٌ* (tavan) olarak yorumlamış ve "Tavan O'nunla, Rahmân'la, Rahmân'ın nüzûlü için..." ifadelerini kullanmıştır.¹¹¹ İlgili âyetinde olduğu gibi "semâ" müzekker geldiğinde *سَفَفٌ*ün kastedildiği savunulmuştur;¹¹² Ebû 'Amr b. el-'Alâ' (ö. 154/771) ve Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?])¹¹³ semânın müzekker kullanılmasına dikkat çekmiş, mecâzının *سَفَفٌ* olduğunu ve dilde de bu şekilde ifade edildiğini vurgulamışlardır. Buna göre semâ, âdeti bir tavan gibi yarılacaktır. Ebû Hâtim (ö. 255/869)¹¹⁴ ve İbn Kuteybe, *مُنْفَطِرٌ*¹¹⁵ Sa'lebî (ö. 427/1035), *مُنْفَقٌ* şeklinde açıklamıştır.¹²⁰ Taberî, "Semâ, kıyâmet günüyle ağırlaşmış, çatlamıştır" izahında bulunup te'vîl ehlinin de bu kanaati taşıdığını belirtmiştir.¹²¹ Sonuç olarak semânın, o gün bir tavan gibi yarılacağına ittifak olmakla birlikte bazı müfessirler, bu yarılmanın Rahmân'ın ağırlığı nedeniyle; bazıları ise kıyâmetin etkisiyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Burada Rahman'ın ağırlığı, hesap görmek üzere incek olmasındandır. Dolayısıyla hesap günü vurgusu öne çıkmaktadır.

3.2. Sıyrılıp Açılması

et-Tekvîr 7/81:11'de *وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ* buyurulmuştur: Bu, "semâ" lafzının zikredildiği ikinci âyet olup yine onun kıyâmetle bozulmasına işaret eder. *كُشِطَ* fiili, *كَشَطُ النَّافَةِ* (devenin derisinin soyulması) sözünden alınmıştır.¹²² *الْكُشَطُ*, "örtülü bir şeyin örtüsünün kaldırılması" manasındadır. Derisi kaldırılan deve *الْكِشَاطُ* olarak isimlendirilir ve bu kullanım özellikle develer için geçerlidir.¹²³ İbn Abbâs'a göre bu, derinin koçtan sıyrılıp çekilmesi gibi semânın, onda bulunanlardan sıyrılıp çekilmesi anlamındadır.¹²⁴ Mücâhid, *جُدِبَتْ* (çekildi) fiiliyle izah etmiştir.¹²⁵ Mukâtil'e göre "Gök, Rabbin ve meleklerin inişi için üzerinde bulunanlardan söküldüğünde; ardından katlanıp düdüldüğünde..." manasındadır.¹²⁶ Ferrâ,¹²⁷ İbn Kuteybe,¹²⁸ Taberî,¹²⁹ Zeccâc¹³⁰ ve Sa'lebî,¹³¹ "tıpkı bir şeyin üzerindeki örtünün

¹⁰⁵ 'Abdurrahmân Hâbenneke el-Meydânî, *et-Tedebbürü'l-emşali li-Kitâbillâhi 'Azze ve Celle* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem- Beyrût: ed-Dâru's-Şâmî, 2009), 178.

¹⁰⁶ Meryem 44/19:88-91'de *تَكَذَّبَ السَّمَوَاتُ بِتَفْطُرِنَ مِنْهُ*; eş-Şurâ 62/42:5'te *تَكَذَّبَ السَّمَوَاتُ بِتَفْطُرِنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ* buyurulmuştur.

¹⁰⁷ Fâtır 35/1; Yûsuf 12/101; el-En'âm 6/14, 79; ez-Zümer 39/46; İbrâhîm 14/10; el-Enbiyâ 21/56.

¹⁰⁸ el-Müzzemmil 3/73:18; Meryem 44/19:90; eş-Şurâ 62/42: 11 ve el-İnfitâr 82/82:1.

¹⁰⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/232; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 3/11.

¹¹⁰ İşfahânî, "f-ṭ-r", 2/640.

¹¹¹ Ferâhidî, "f-ṭ-r", 7/417-418.

¹¹² Ezherî, "f-ṭ-r", 13/325, 330.

¹¹³ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 22/381.

¹¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/389-391.

¹¹⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/478.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/389-391.

¹¹⁷ Ebû 'Ubeyde, *Mecâzû'l-Kur'ân*, 2/274.

¹¹⁸ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 22/381.

¹¹⁹ Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru ğaribi'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Şakr (Beyrût: Dâri'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1398/1978), 494.

¹²⁰ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/65.

¹²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/389.

¹²² İşfahânî, "k-ṣ-ṭ", 2/712.

¹²³ Ferâhidî, "k-ṣ-ṭ", 5/289; Ezherî, "k-ṣ-ṭ", 10/6-7.

¹²⁴ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 23/262.

¹²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/149.

¹²⁶ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/602.

¹²⁷ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/241.

¹²⁸ İbn Kuteybe, *Ġaribü'l-Kur'ân*, 516.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/149.

¹³⁰ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/291.

¹³¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/140.

zorla çekilerek çıkarılması ve ardından katlanması” şeklinde yorumlamışlardır. Zeccâc ayrıca “tıpkı çatının yerinden sökülmesi gibi” ifadesiyle semâyı “çatı”ya benzetmiştir.¹³² Bazılarına göre كُشِفَتْ fiili, كُشِفَتْ (açıldı) anlamındadır. Buna göre gökyüzü, örtüsü kaldırılan bir nesne gibi açığa çıkar.¹³³ Fiilin sözlük anlamında “sıyrılma” ve “sökülme” öne çıkarken müfessirlerin, semânın sıyrılması ve ardından katlanması üzerinde durdukları, âyeti mecâz değil, zâhirî anlamda değerlendirdikleri görülmektedir. Kıyâmetin semâdaki tezahürü, Arap dilindeki sözcüklerle; devenin derisinin zorla sıyrılması veya çatının sökülmesi gibi müşâhede edilebilir örneklerle tasvir edilmiş ve bu yolla zihne yaklaştırılmıştır.¹³⁴

3.3. Yarılması

el-Mürselât 33/77:9'da ‘Semâ yarıldığı zaman’ buyurulmuştur: وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ. فَرَجَ fiilinin mastarı olan فَرَجٌ ve فُرْجَةٌ “iki şey arasındaki yarıklık” anlamındadır.¹³⁵ “Dağların çatlakları”, “duvar yarıkları”¹³⁶ bu kelimelerle ifade edilir. Mukâtil, “Semâ, meleklerin ve Rabbin, yaratılmışları hesaba çekmek üzere inmesi için yarıldığında” ifadesinde اِنْفَرَجَتْ fiilini kullanmıştır.¹³⁷ İlgili âyetin “açıldı ve ardından kapılar hâline geldi” anlamını taşıdığı da belirtilmiştir.¹³⁸ Ferrâ فُتِحَتْ ve اُنْشِقَ,¹³⁹ İbn Kuteybe فُتِحَتْ,¹⁴⁰ Taberî شَقَّقَ ve صَدَعَ,¹⁴¹ Zeccâc ve Sa‘lebî شَقَّ fiilleriyle izah etmişlerdir.¹⁴² Buna göre âyet, “Semâ yarıldığında, parçalara ayrıldığında” anlamı taşır. Ayrıca el-Furkân 42/25:25, el-Hâkka 78/69:16, el-İnşikâk 83/84: 1 ve er-Rahmân 97/55:37. âyetlerde تَشَقَّقَ fiiliyle semânın yarılacağı bildirilmiştir. el-Hâkka 78/69:16’daki اُنْشَقَّتِ السَّمَاءُ buyruğu, اِنْفَجَرَتِ السَّمَاءُ anlamındadır.¹⁴³ Ardından gelen وَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةً ifadesindeki وَهِيَ, “yarılmak”, “eskimek”, “gevsemek”, “sarkmak” ve “zayıflamak” anlamlarına gelir. “Bağından çözülen her şey” ve “sağlamlığını yitiren duvar”¹⁴⁴ için de bu kelime kullanılır. Ferrâ bunu تَشَقَّقَ ile;¹⁴⁵ Sa‘lebî, ضَاعَفَةً (zayıf) sözcüğüyle açıklamış;¹⁴⁶ Zeccâc¹⁴⁷ ve diğer müfessirler sözlük anlamını esas almışlardır.¹⁴⁸ Sözlüklerde الشَّقُّ, شَقَّقَ fiilinin mastarı olarak اَلْصَّدْعُ (yarık) anlamında kullanılır.¹⁴⁹ “Bir şeyde meydana gelen yarıklık” için شَقَّقَهُ بِصَفَيْنِ tabiri kullanılmıştır.¹⁵⁰ شَقِيقَةً “bitkilerin çıktığı kumların arasındaki boşluk”¹⁵¹ ve “yarılan şey” anlamlarına gelir.¹⁵² “Soğuk ve benzeri sebeplerle el ve ayakta beliren çatlaklar” için شَقُوقٌ;¹⁵³ “hayvanın toynağındaki çatlak” için ise حَافِرِ الدَّابَّةِ شَقَاقٌ tabirleri yerleşmiştir.¹⁵⁴ İbn Abbâs,¹⁵⁵ el-Furkân 42/25:25’teki السَّمَاءُ ifadesinden “yedi semâ”yı anlamış¹⁵⁶ ve tüm semâların yarılacağını belirtmiştir.¹⁵⁷ Mukâtil ise semânın, Rabbin ve meleklerin inişi için sis şeklinde beyaz bir buluta dönüşerek yarıldığında, meleklerin buradan ineceğini yinelemiştir.¹⁵⁸ Yahyâ b. Sellâm da semânın yarılacağını ve çökmüş bir hâlde görüneceğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Öyleyse فَرَجَ تَشَقَّقَ ve وَاهِيَّ ifadeleri temelde aynı manada değerlendirilmiş; müfessirler zâhiri manalarına mutâbık açıklamış ve yarıkların meydana

¹³² Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 5/291.

¹³³ Mâtürîdî, *Te‘vilât*, 10/432-433.

¹³⁴ Dindi, *Kur‘ân’ın Kültürel Antropolojisi Ahiret Anlatımları*, 66.

¹³⁵ Ferâhidî, “f-r-c”, 6/109.

¹³⁶ İşfahânî, “f-r-c”, 2/485.

¹³⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/543.

¹³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/287.

¹³⁹ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 3/227.

¹⁴⁰ İbn Kuteybe, *Ğarîbü’l-Kur‘ân*, 505.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 23/591.

¹⁴² Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 5/266; Sa‘lebî, *el-Keşf*, 10/109.

¹⁴³ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 23/225, 591.

¹⁴⁴ Ferâhidî, “v-h-y” 4/105-106; Ezherî, “v-h-y”, 6/488.

¹⁴⁵ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 3/181.

¹⁴⁶ Sa‘lebî, *el-Keşf*, 10/28.

¹⁴⁷ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 5/216.

¹⁴⁸ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 22/155-156.

¹⁴⁹ Ferâhidî, “ş-k-k”, 5/7.

¹⁵⁰ İşfahânî, “ş-k-k”, 1/459.

¹⁵¹ Ferâhidî, “ş-k-k”, 5/7-8.

¹⁵² İşfahânî, “ş-k-k”, 1/460.

¹⁵³ Ferâhidî, “ş-k-k”, 5/7.

¹⁵⁴ İşfahânî, “ş-k-k”, 1/460.

¹⁵⁵ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 16/468.

¹⁵⁶ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/231.

¹⁵⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 17/436-439.

¹⁵⁸ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/231-232.

¹⁵⁹ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/477.

geleceğinde ittifak etmişlerdir. Mukâtil'in bu yarılmayı, gaybî varlıkların inişine hizmet eden bir kapı gibi değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ona göre semâ bu hâliyle yükseklik konumunu koruyacak; Rab ve melekler hesap için buradan inecektir. Ayrıca semânın yarılacağına haber verildiği bu âyetlerin yalnızca biri Medenî olup bu konu daha çok Mekki sûrelerde vurgulanmıştır.

3.4. Parşömen Gibi Dürülmesi

ez-Zümer 59/39:67'de 'Allah'ın semâları yeminiyle düreceği': وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ; el-Enbiyâ 73/21:104'te ise 'semâyı kitapların sayfalarını dürer gibi düreceği' bildirilmiştir: يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ. ¹⁶⁰ Dürülen her şey için طَوًى كَشْحُهُ عَلَى كَذَا "içinde gizlemek"; طَوًى كَشْحُهُ عَلَى كَذَا "yılanın kendi etrafında sarılması"; ¹⁶² طَوًى كَشْحُهُ عَلَى كَذَا "içinde gizlemek"; طَوًى كَشْحُهُ عَلَى كَذَا ise "Allah sana uzak mesafeyi yaklaştırdı" anlamındadır. ¹⁶³ طَوًى aynı zamanda "ömrün sona ermesi"; طَوًى كَشْحُهُ عَلَى كَذَا, "Allah onun defterini dürdü/hayatını sona erdirdi" demektir. ¹⁶⁴ Kıyâmet günü göklerin Allah'ın sağ kabzasında dürülmesi ¹⁶⁵ mevzusunda birçok rivâyet nakledilmiştir. Bunlardan birinde Rasûlullah, Allah'ın kıyâmet günü gökleri düreceğini, ardından onları sağ eliyle tutacağını ve hükümdarlığını ilan edeceğini haber vermiştir. ¹⁶⁶ İbn Abbâs, "Allah, gökleri ve yeri birlikte kabzedecek; O'nun kabzasında bunların ucu ve kenarı görünmeyecektir..." ¹⁶⁷ açıklamasında bulunmuştur. Bir başka rivâyette, "Yedi semâ ve yedi arz, Allah'ın elinde sizlerin birinin elindeki hardal tanesi gibidir." ifadesi geçer. ¹⁶⁸ Buna göre semânın dürülmesi, kitap sayfalarını dürülmesine benzetilmiştir. Bu teşbih zımnen "gizlemek" anlamını da taşır. ¹⁶⁹ Âlimlerin bir kısmına göre burada geçen "kabza" ve "sağ el" ifadeleri, Allah'ın yüceliğini temsil eden anlatımlardır. Bu görüşe göre böylesi konuların muhatabın zihnine yerleşebilmesi için tahyil (tasavvur oluşturma) yoluna başvurmak bir gerekliliktir. Asıl vurgulanan, tüm büyüklüğüne rağmen göklerin Allah'ın avucunda gibi olmalarıdır. Bu tasvir, bir yandan onların küçüklüğünü; diğer yandan Allah'ın büyüklüğünü tahayyül ettirir. ¹⁷⁰

سَجِّلٌ, "sözleşme metni" ¹⁷¹ ve "yazı yazılan taş"; ¹⁷² سَجِّلٌ ise "çamur gibi taş", "taşla karışık toprak" anlamındadır. ¹⁷³ Müfessirler, سَجِّلٌ sözcüğüyle neyin kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. ¹⁷⁴ İbn Abbâs, Mücâhid, ¹⁷⁵ Katâde ¹⁷⁶ ve İbn Kuteybe'nin ¹⁷⁷ de aralarında bulunduğu çoğunluğa ¹⁷⁸ göre burada "sahîfe" kastedilmiştir. ¹⁷⁹ Hasan-ı Basrî, kitap sayfasının yazıldıktan sonra üst kısmından dürülmesi gibi, onun da üst kısmından dürülmesini; ¹⁸⁰ Mukâtil ise yazılı sayfanın katlandığı gibi katlanacağı günü ¹⁸¹ anlamıştır. Taberî'ye göre "sahîfe" görüşü, Arapların kelâmında bu anlamda yer etmesi sebebiyle daha doğrudur. ¹⁸² Zeccâc da kıyâmet günü kitabın (sayfaların) dürülmesi gibi semânın da dürülmesini câiz görmüştür. ¹⁸³ İkinci görüşe göre سَجِّلٌ, "yazmak" anlamındaki مَسَاجِلٌ lafzından türetilmiş; ¹⁸⁴ "sicil, kitaptır" denilmiştir. Ondan maksat "yazılanlar"dır. Üçüncü görüşe göre bu, bir meleşin ismidir. ¹⁸⁵ Bazılarına

¹⁶⁰ İbn Manzûr, "t-v-y", 15/18.

¹⁶¹ Ferâhidî, "t-v-y", 7/464.

¹⁶² Ezherî, "t-v-y", 14/47.

¹⁶³ Ferâhidî, "t-v-y", 7/466-465.

¹⁶⁴ İşfahânî, "t-v-y", 2/533.

¹⁶⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/685.

¹⁶⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *et-Tefsîr*, 3/134; Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/131.

¹⁶⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/685.

¹⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/245-249.

¹⁶⁹ Şa'lebî, *el-Keşf*, 8/251.

¹⁷⁰ Vâhidî, *el-Basîr*, 19/338; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 5/322.

¹⁷¹ Ferâhidî, "s-c-l", 6/54.

¹⁷² Ezherî, "s-c-l", 10/586; İşfahânî, "s-c-l", 1/398.

¹⁷³ Ferâhidî, "s-c-l", 6/54.

¹⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/423.

¹⁷⁵ Şa'lebî, *el-Keşf*, 6/311.

¹⁷⁶ Vâhidî, *el-Basîr*, 15/221.

¹⁷⁷ İbn Kuteybe, *Ğaribü'l-Kur'ân*, 288.

¹⁷⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/213.

¹⁷⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/168; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/395.

¹⁸⁰ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîr*, 1/349.

¹⁸¹ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/96.

¹⁸² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/425-426.

¹⁸³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/406.

¹⁸⁴ Şa'lebî, *el-Keşf*, 6/311.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/395-396.

göreyse Peygamber'in vahiy kâtiplerinden biridir.¹⁸⁶ Taberî, Hz. Peygamber'in bu isimde bir vahiy kâtibine sahip olduğuna veya bunun bir melek olduğuna dair bir bilginin bulunmadığını belirterek bu görüşü reddetmiştir.¹⁸⁷ "Sicil" kelimesinin sözlük anlamı itibarıyla, üzerine yazı yazılabilen herhangi bir yüzeyi ifade etmek üzere kullanılabildiği anlaşılmaktadır. "Kitap" ise, üzerine yazı yazılan parçaların bir araya gelmiş ve düzenlenmiş hâlini anlattığından "sahîfe" görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte "sahîfe", "yazmak" ve "kitap" yorumlarıyla neyin kastedildiği hususunda kayda değer bir ihtilafın bulunmadığı; bu ifadenin temsîlî/mecâzî olarak değerlendirildiği; kastedilenin "melek" veya "vahiy kâtibi" olduğu yönündeki görüşün ise revaç bulmadığı tespit edilmiştir. Öyleyse o gün geldiğinde semâ, sağlamlığını ve rengini kaybedeceği gibi genişliğini de yitirecek; bugün bildiğimiz semâdan oldukça farklı bir görünüme bürünecektir.

3.5. Başka Semâlarla Değiştirilmesi

İbrâhîm 72/14:48'de 'kıyâmet günü semâların başka semâlarla değiştirileceği' bildirilmiştir: *يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ تَبْدِيلُ*. "bir şeyin yerine geçmek"; *التَّبْدِيلُ* ise "değiştirmek" anlamındadır.¹⁸⁸ Ebû Abbâs'ın, *تَبْدِيلُ* kelimesini "cevher aynı kalırken sûreti başka bir sûretle değiştirmek"; *إِبْدَالُ* ise "cevheri yok etmek (uzaklaştırmak) ve başka bir cevherin yeniden başlaması" şeklinde açıkladığı rivâyet edilmiştir.¹⁸⁹ İsfahânî'ye göre *إِسْتِدَالُ*, *تَبْدِيلُ*, *إِبْدَالُ* ve *تَبْدُلُ* kelimelerinin tamamı "bir şeyin başka bir şeyin yerine konulmasını" anlatır.¹⁹⁰ Müfessirler, bu değişimden neyin kastedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Görüşlerden ilkinde göre bunların nitelikleri (sûreti) değişmekte, kendisi (‘ayn) sabit kalmaktadır.¹⁹¹ Bu durumda değişim yalnızca hallerdedir.¹⁹² İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs, "O gün yer, üzerinde hiç kan dökülmemiş, günah işlenmemiş, bembeyaz gümüş gibi bir yerle değiştirilir." şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.¹⁹³ Mukâtil, bu yoruma semâvâtın da değişeceğini, ancak onda hiçbir şeyin bulunmayacağını eklemiştir.¹⁹⁴ Bazı müfessirler ise semânın hâlinin değişmesini; güneşin dürülmesi, ayın tutulması, yıldızların dağılması, gökyüzünün kıpkızıl ya da erimiş bakır gibi olması¹⁹⁵ ve kitap gibi dürülmesiyle izah etmişlerdir.¹⁹⁶ Bir başka görüşe göreyse değişim 'aynda gerçekleşmektedir.¹⁹⁷ Ali b. Ebû Tâlib,¹⁹⁸ İkrime, Mücâhid ve müfessirlerin çoğunun "Semâ altın, yer gümüş yapılı" dediği ifade edilmiştir.¹⁹⁹ Bir diğer görüşe göre "Gökler cennete; denizler ateşe (cehenneme) dönüşür."²⁰⁰ Taberî'ye göre bunların hangisinin temel alınması gerektiği hususunda açık bir haber bulunmadığından, her biri mümkündür.²⁰¹ Sonuç olarak, bu değişimin 'aynda gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusu ihtilâflı olmakla birlikte, semâların ve arzın niteliğinin ve şeklinin değişeceği; dolayısıyla şu ankinden farklılık arz edeceği hususunda müfessirler hemfikirdir. Nitekim buraya kadar incelediğimiz âyetlerde de semânın bozuluş yönünde niteliksel bir değişime uğrayacağı bildirilmiştir. Ayn'ın değişip semânın altın yapılmasıysa Taberî'nin de belirttiği gibi diğer ihtimaller gibidir. Ayrıca *التَّبْدِيلُ* kelimesinin sözlük anlamındaki "başka biriyle değişim" vurgusunu yansıtan bir görüşe rastlanmamış; mevcut olanın değişim veya dönüşümünün söz konusu olduğu görülmüştür.

3.6. Sarsılması

eğ-Ṭür 76/52:9. âyette 'kıyâmet günü semânın sarsılacağı' bildirilmiştir: *يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا*. *يَوْمَ تَمُورُ* lafzı, *مَارَ-يَمُورُ* fiilinin mastarı olup "dalga", "kıvrımlı hareket", "deverân" manalarındadır. Sözlüklerde, "diz kapağı gibi bir yerde ortaya çıkan titreşim ve sarsıntı"yı, "devenin kaslarının ağrısından veya bir yaradan dolayı sağına ya da soluna meyletmesini" ifade ettiği kaydedilmiştir.²⁰² İbn Abbâs ve Katâde'ye göre²⁰³ ilgili kelime "hareketi"; Mücâhid'e göre "dönmeyi"; Dahhâk'a göre "dönmesini

¹⁸⁶ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 15/220-221.

¹⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/425.

¹⁸⁸ Ferâhidî, "b-d-l", 8/45.

¹⁸⁹ Ezherî, "b-d-l", 14/132.

¹⁹⁰ İsfahânî, "b-d-l", 1/111.

¹⁹¹ Mâverî, *en-Nüket*, 3/144; Vâhidî, *el-Basîṭ*, 12/514; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 3/393.

¹⁹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/414-415.

¹⁹³ Neḥḥâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/544.

¹⁹⁴ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, 2/413.

¹⁹⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/169.

¹⁹⁶ Mâverî, *en-Nüket*, 3/144; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 4/376.

¹⁹⁷ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 12/517.

¹⁹⁸ Şa'lebî, *el-Keşf*, 5/328.

¹⁹⁹ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 12/517.

²⁰⁰ Şa'lebî, *el-Keşf*, 5/328; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 4/376.

²⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/739.

²⁰² Ferâhidî, "m-v-r", 8/292; Ezherî, "m-v-r", 15/297-298.

²⁰³ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *et-Tefsîr*, 3/244.

ve bir kısmının diğerinin üzerine kıvrılmasını”²⁰⁴ anlatır. Mukâtil, “korkudan semânın dönmesini ve bazısının diğerini hareket ettirmesini” anlamıştır.²⁰⁵ Ferrâ²⁰⁶ ve İbn Kuteybe “içindekilerle birlikte dönmesini”;²⁰⁷ Ebu Ubeyde (ö. 209/824 [?]) “altüst olmasını”;²⁰⁸ Kutrub (ö. 210/825 civarı), “çalkalanmasını”; Ahfeş (ö. 215/830 [?]) “değişmesini”;²⁰⁹ Müberrred (ö. 286/900) “seyri esnasında hareketlenmesini ya da dönmesini”;²¹⁰ Zeccâc, “hareketlenmesini”;²¹¹ Atıyye ed-Dımeşkî (ö. 383/993) ise “gelip gitmesini”²¹² ifade etmiştir. Taberî, kelimenin “dönmek” ve “alt üst etmek” anlamlarını taşıdığı kanaatindedir.²¹³ Sa’lebî, *al-mûr*’ın aslının *إِخْتِلَافٌ* olduğunu belirtip “Değirmen taşının dönmesi gibi döner ve geminin içinde bulunanları altüst ettiği gibi altüst eder; bazısı bazısının üzerine geçer.” ifadelerini kullanmıştır. Bu ibarelerdeki farklılığa rağmen hepsinin yakın anlam taşıdığı görülür.²¹⁴ Nasıl ki deve bir rahatsızlık sebebiyle normal yürüyüşündeki insicamı kaybederse; kıyâmetin etkisiyle *semâ* da alışıldık, sabit ve hareketsiz durumunu yitirip âşinâ olunmayan bir hareketlilik ve deverân kazanacaktır. Semâ-çatı benzetmesi dikkate alındığında, bu hareketliliğin negatif bir anlam taşıdığı ortadadır. Altının üstüne gelmesi ise bir yıkımdır.

3.7. Erimiş Maden Gibi Olması, Erimiş Yağ Gibi Gül Rengini Alması

el-Me‘âric 79/70:8’de: *يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ* buyurulmuştur: *مُهْلٌ*, “yağın tortusu”, “erimiş bakır”, “altın ve gümüş cevherleri”, “irin” ve “maden posası” anlamında kullanılır. *مُهْلٌ*’ün, zeytinyağına benzeyen ince bir sıvı olup Arapların kış mevsiminde bununla develerini yağladıkları da belirtilmiştir.²¹⁵ İbn Mes‘ûd,²¹⁶ Hasan-ı Basrî²¹⁷ ve İbn Kuteybe, kalay, bakır ve gümüş gibi madenlerin eritilmiş hâli olarak anlamıştır.²¹⁸ İbn Abbâs, “erimiş zeytinyağı posası”;²¹⁹ Mücâhid, “zeytinyağı tortusu”;²²⁰ bir başka rivâyete göre “kandan irin”;²²¹ İkrime ise “katran tortusu” olarak açıklamıştır.²²² Katâde, o gün semânın renkten renge gireceğini ve kırmızıya dönüşeceğini ifade etmiştir.²²³ Mukâtil’e göre *مُهْلٌ*, zeytinyağının aşırı kaynatılması sonucu oluşan siyah, katı tortudur. Semâ, o gün korkudan bu hâle gelir.²²⁴ Mâtürîdî,²²⁵ Zeccâc²²⁶ ve Zemahşerî lafzı “yağ tortusu” şeklinde açıklamış;²²⁷ Sa’lebî, hem “zeytinyağının tortusu” hem de “erimiş maden gibi”²²⁸ ifadelerini kullanmıştır. O günün dehşetinden gökyüzü, yağ tortusu gibi yumuşayıp onun rengini alır. Mâtürîdî’ye göre ise âyet, gerçek anlamda anlaşılabilirliği gibi kişinin o günün dehşetinden duyduğu korku nedeniyle gözünün zayıflamasıyla gökyüzünü olduğundan farklı algılaması şeklinde de anlaşılabilir.²²⁹ Ancak erken dönem müfessirlerin, korkunun doğurduğu bir göz yanılması olarak değil; gerçek anlamda değerlendirdikleri görülmektedir. Müfessirlerin bir kısmı “erimiş maden”, bir kısmı ise “zeytinyağı tortusunu” anlamını esas almıştır. Bununla birlikte, kıyâmet günü semânın şu anki sağlamlığını kaybederek zeytinyağı tortusu veya erimiş maden gibi yumuşak bir kıvam alacağına ittifak edilmiştir.

er-Rahmân 97/55:37’de: *فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ* buyurulmuştur. *الْوَرْدَةُ*, “ağaç çiçeği”, “tomurcuk” anlamındadır.

²⁰⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/572-573.

²⁰⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/144.

²⁰⁶ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 3/91.

²⁰⁷ İbn Kuteybe, *Ğarîbü’l-Kur‘ân*, 424.

²⁰⁸ Ebû ‘Ubeyde, *Mecâzû’l-Kur‘ân*, 2/231.

²⁰⁹ Sa’lebî, *el-Keşf*, 9/126.

²¹⁰ Vâhidî, *el-Basîr*, 20/482.

²¹¹ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 5/61.

²¹² Sa’lebî, *el-Keşf*, 9/126.

²¹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/573.

²¹⁴ Sa’lebî, *el-Keşf*, 9/126-127.

²¹⁵ Ferâhidî, “m-h-l”, 4/57; Ezherî, “m-h-l”, 6/322-323.

²¹⁶ Mâverî, *en-Nüket ve’l-ıyyûn*, 6/92.

²¹⁷ Vâhidî, *el-Basîr*, 22/213; Beğavî, *Me‘âlimü’l-tenzîl*, 8/221.

²¹⁸ İbn Kuteybe, *Ğarîbü’l-Kur‘ân*, 485.

²¹⁹ Vâhidî, *el-Basîr*, 22/212.

²²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/256.

²²¹ Mâverî, *en-Nüket*, 6/92.

²²² Vâhidî, *el-Basîr*, 22/212.

²²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/256.

²²⁴ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/436.

²²⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 10/200-201.

²²⁶ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 5/220.

²²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/206.

²²⁸ Sa’lebî, *el-Keşf*, 10/37.

²²⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 10/200-201.

وَرْدُ'ün ise bir renk olduğu, hayvanların ve her şeyin güzel sarı rengi için kullanıldığı²³⁰ ifade edilmiştir. Nitekim فَرسٌ وَردٌ tabiriyle “gül rengi at” kastedilmiştir.²³¹ الدَّهَانُ ise “yağ tortusu” anlamındadır.²³² Bazıları onun “yağ gibi saf parlak kırmızı”yı ifade ettiğini dile getirmiştir.²³³ İbn Zeyd, “zeytinyağı tortusu gibi”;²³⁴ bir başka kaynağa göre “yağ gibi parlak”; Mücâhid “yağ gibi”²³⁵ ifadelerini kullanmıştır. Mukâtil, “yağ gibi bir gül rengi” açıklamasında bulunarak Rabbin ve meleklerin inmesi için korkudan yarılan semânın bu rengi alacağını belirtmiştir. Ona göre semânın değişimi ve renklenmesi, saf gül yağına ve وَردٌ diye bilinen at türünün renginin değişimine teşbîh edilmiştir. وَردٌ, farklı renkleri dolayısıyla gül yağının çeşitli tonlarına benzetilmiş; “sahtiyan rengi”yle de açıklanmıştır.²³⁶ Buna göre gökyüzünün renklenmesi gül rengi atlara, gül de çeşitli renkleriyle yağa benzetilmiştir.²³⁷ Taberî'ye göre “parlak yağ rengi” ifadesi, Arapların kelâmında bilinmesi nedeniyle daha isabetlidir.²³⁸ Bazılarına göre burada semâ, yumuşayıp zayıfladığından erimiş yağa benzetilmiştir; ancak Mâtürîdî'ye göre bu benzetme yumuşamasından değil, renklenmesindendir.²³⁹ Müfessirlerin bir kısmı ise “atın rengini” öne çıkarmıştır. İbn Abbâs “gül rengi at”; Ebû Sâlih'in (ö. 101/719-20) “doru beygir rengi”;²⁴⁰ Dahhâk'ın (ö. 105/723) “gül rengi hayvanın rengini alacağı” açıklamasında bulunmuştur.²⁴¹ Bu tür bir atın rengi baharda siyaha yakın kumral, kışın kırmızı, soğuk artınca da boz bir hâl alır. Böylece semânın rengi, mevsimlere göre değişen atın rengine benzetilmiştir.²⁴² Ferrâ²⁴³ ve tefsîr ehlinin çoğunluğu da bu şekilde anlamıştır.²⁴⁴ Bazıları bu benzetmeyle “sahtiyan gibi gülü”;²⁴⁵ Kelbî²⁴⁶ ve İbn Kuteybe “kırmızı deriyi” kastetmiştir.²⁴⁷ İbn Cüreyc, “Gökyüzü, cehennem ateşinin ileri derecedeki hararetiyle erimiş yağa benzeyecektir.” açıklamasında bulunmuştur.²⁴⁸ Bir rivâyete göre dünyâ semâsı demirdendir; kıyâmette tıpkı ateşte ısıtılan demirin kızarması gibi cehennem ateşiyle yeşilden kırmızıya dönecektir.²⁴⁹ Nitekim Araplar, güneş batarken ufukta beliren kırmızılığa وَردٌ عَشِيَّةٌ derler ve bunu kuraklığın âlâmeti sayarlardı.²⁵⁰ Bu konuda pek çok rivâyetin nakledildiği görülmektedir. Arapların günlük yaşamlarında müşâhede ettikleri renk değişimleri dikkate alınarak, kıyâmette semânın rengi bu tasvirlerle betimlenmiştir. Müfessirlerin, el-Me'âric 79/70:8'deki كَالْمُهْلِ ve er-Raḥmân 97/55:37'deki كَالدَّهَانِ ifadelerinden genel olarak “yağ tortusu”nu anladıkları görülmektedir. Buna göre semâ yarılacak, yağ tortusu gibi kıvam alacak ve yine yağ tortusu gibi gül rengini kazanacaktır. Müfessirler, âyeti zâhirî anlamıyla değerlendirmiş ve kelimelerin sözlük anlamlarına sadık kalmışlardır. Arapların, semâdaki kırmızılığı kuraklık âlâmeti saymalarından, bu rengi olumlu karşılamadıkları; iynin habercisi olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.²⁵¹ Öyleyse, Kur'an bu rengi ilk muhatapların algılarını dikkate alarak seçmiştir, denilebilir.

3.8. Kapılar Gibi Açıklıkların Oluşması

en-Nebe' 80/78:19'da ‘Semâ açılacak, kapılar olacak’ buyurulmuştur: 18. âyetteki يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ ifadesinden, kıyâmetten söz edildiği anlaşılmaktadır. el-Ḳamer 37/54:11'de “Semânın kapılarını bardaktan boşanırcasına yağın yağmurla açtık” buyurulmuş ve Nûh'un (a.s) kavminin helâkine işaret edilmiştir. el-A'râf 39/7:40, 96 ve el-Hicr 54/15:14-15 âyetlerde de benzer ifadeler yer almakla birlikte,²⁵² yalnızca en-Nebe' 80/78:19. âyet kıyâmetle ilgilidir. أَبْوَابٌ kelimesi, بَوْبٌ'ün

²³⁰ Ferâhidî, “v-r-d”, 8/65; Ezherî, “v-r-d”, 14/163.

²³¹ İşfahânî, “v-r-d”, 2/865.

²³² İşfahânî, “d-h-n”, 1/320-321.

²³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/228.

²³⁴ Ebî Muhammed 'Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Misrî, *Tefsîru'l-Ḳur'ân*, thk. Miklos Muranyi (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 1/124.

²³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/228.

²³⁶ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/200-201.

²³⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 8/117-118.

²³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/229.

²³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/476.

²⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/226-228.

²⁴¹ Şa'lebî, *el-Keşf*, 9/187; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 8/118.

²⁴² Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/200; Ferrâ, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, 3/117; Zeccâc, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, 5/101.

²⁴³ Ferrâ, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, 3/117.

²⁴⁴ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 21/176.

²⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/228.

²⁴⁶ Şa'lebî, *el-Keşf*, 9/187.

²⁴⁷ İbn Kuteybe, *Ğaribü'l-Ḳur'ân*, 439; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 6/155.

²⁴⁸ Şa'lebî, *el-Keşf*, 9/187.

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/476.

²⁵⁰ Vâhidî, *el-Basîṭ*, 21/176.

²⁵¹ Benzer çıkarımlar için bkz: Dindi, *Kur'an'ın Kültürel Antropolojisi Ahiret Anlatımları*, 68-69.

²⁵² el-A'râf 7/40'ta 'Allah'ın âyetlerini yalanlayanlara ve onlara inanmayı kibirlerine yediremeyenlere, semânın kapılarının açılmayacağı belirtilmiş; 7/96'da ise “üzerlerine semâdan bereket açıldığı” ifade edilmiştir. el-Hicr 15/14-15'te müşriklerin inkârındaki inatçılıklarını anlatmak üzere “üzerlerindeki semâdan bir

çoğulu olup bir şeyin, “şehir” ve “kapı” gibi mekânların giriş noktalarını ifade eder. “Cennet veya cehennem kapıları” tabirleri “onlara ulaştıran şeyler” anlamındadır.²⁵³ فَتَحَ fiilinin mastarı فَتْحٌ, “kapalılığın zıddı”, “açmak”,²⁵⁴ “karışıklığı gidermek”²⁵⁵ ve “hüküm vermek” anlamlarına gelir.²⁵⁶ Mukâtil, âyetten semânın yarılacağı ve aralarda boşluklar oluşacağı sonucunu çıkarmıştır. Ona göre kuzeyden gelen soğuk bir rüzgârla semâ parçalara ayrılacak ve kapılara benzer bir görüntü oluşacaktır. Allah, semânın bu hâlini, yağmurdan sonra açılmaya başlayan buluta benzetmiştir.²⁵⁷ Ferrâ, bunu اِنْشَقَّتْ ve اِنْجَرَّتْ;²⁵⁸ Zeccâc, اِنْغَطَرَتْ ve اِنْشَقَّتْ anlamında değerlendirmiştir.²⁵⁹ Taberî, öncesinde hiçbir yarı yokken bunların ortaya çıkacağını, böylece orada yollar açığa çıkacağını kaydetmiştir. Bir başka açıklamaya göre, semâdaki bu yarıklar evlerin tahta kapılarında zamanla meydana gelen çatlakların dilimli görünümüne benzer.²⁶⁰ Müfessirler genel olarak semânın zayıflaması sonucu dağılmasını ve onda kapıların, yolların, kesik görüntülerin açığa çıkmasını anlamışlardır.²⁶¹ Bazılarına göre semâ, kıyâmetin dehşetinden bu hâle gelecek olup اِنْشَقَّتْ ve اِنْغَطَرَتْ kelimelerinin hepsi eş anlamlıdır. Ancak فَتَحَ, bilhassa o günün dehşetini vurgulamak için tercih edilmiş²⁶² olup bir tehdit²⁶³ ve Allah'ın kudretine işaret eder.²⁶⁴ Sa'lebî ve Vâhidî'nin (ö. 468/1076)²⁶⁵ savunduğu diğer görüşe göre, Allah'ın meleklerden dilediğini indirmesi için semânın kapıları açılacak²⁶⁶ ve semâ âdeta açılmış kapılardan ibaretmiş gibi görünecektir.²⁶⁷ Âlûsî ve İbn Âşûr'a göre bu, teşbîh-i belîğdir. Bu durumda semânın bir hâlden diğerine geçişi, yarılmasını ve kapılar gibi genişlemesini veya pek çok yarığın husule gelmesini anlatmaktadır. Hakikî anlamda kapıların oluşması söz konusu değildir.²⁶⁸ İster o günün dehşetine ister meleklerin inmesi amacına matuf olsun, semâda kapıları andıran açıklıkların meydana geleceğinde ittifak vardır. Burada bilindik anlamda, şekilsel olarak birebir kapıların olması değil; zihinde giriş-çıkışa imkân tanıyan açıklıkların tahayyül edilmesi esastır. Zira mevcut hâliyle semâ, bir açıklıktan uzaktır. Bu durum tamamen o güne mahsus yaşanacak bir tablonun yansımasıdır. Bahsi geçen âyetlerde “semânın kapıları” tabiri yer alsada burada, semânın açılıp âdeta kapıdan müteşekkilmiş gibi bir görünüm alması, o günün dehşetini anlatma açısından önemlidir.

Sonuç

Çalışmamızda, Kur'an'da kronolojik olarak *semâ/semâvât* lafzının zikredildiği ilk âyette “Semâ yarıldığı zaman” buyurularak, kıyâmet esnasında semânın yıkımına temas edildiği tespit edilmiştir. Bu durum, vahyin ilk muhataplarının bildiği bir semâdan söz edildiğini gösterir. Aksi durumda, öncelikle semânın temel özelliklerine ve yapısına dair bilgi verilmesi gerekirdi ki anlatılmak istenen tam olarak kavranabilirdi ve verilmek istenen mesaj hedefine ulaşsın. Kur'an'da Allah'ın, semâyı bozulabilir bir yapıda yarattığı; ancak belirlediği zamana kadar onu bu bozulmalara karşı koruduğu bildirilmiştir. İncelenen âyetlerde ise, kıyâmetle birlikte bu bozulmanın gerçekleşeceği haber verilmiş ve bunun nasıl meydana geleceği tasvir edilmiştir. Bu âyetler birlikte değerlendirildiğinde, Kur'an'da semânın varlığı ile varlığının nihâyetine dair tutarlı bir tablo çizildiği görülür. İlgili âyetlerle göklerin bütünüyle fâniliği vurgulanmış; bunların yaratıcısı Allah'ın, aynı zamanda onları bir sayfa gibi dürecektir kudrete sahip olduğu ifade edilmiştir. Böylece Allah'ın kudreti öne çıkarılmıştır. Bu yıkımla dünya hayatı son bulurken, âhiret hayatına ilk adım atılır. Semâda görülen bu değişim, bu geçişin habercisidir.

İlgili âyetlerde, kıyâmetle semânın bozulacağı اِنْشَقَّتْ, اِنْغَطَرَتْ, اِنْجَرَّتْ, اِنْشَقَّتْ, اِنْغَطَرَتْ, اِنْجَرَّتْ gibi farklı lafızlarla betimlenmiştir. Bu, Kur'an'ın semânın yıkımını anlatırken farklı kelimelerle zengin bir tablo ortaya koymayı önemseydiğini gösterir. Anlatımlarda “parçalanma”, “yarılma”, “açılıp kapılara dönüşme”, “parşömen gibi dürülme” gibi ifadelerle semâ, bir cisim,

kapı açsak, onlar da oraya yükselseler...’ buyurulmuştur.

²⁵³ İşfahâni, “b-v-b”, 1/81-82.

²⁵⁴ Ferâhidî, “f-t-h”, 3/194; Ezherî, “f-t-h”, 4/445.

²⁵⁵ İşfahâni, “f-t-h”, 2/479; İbn Manzûr, “f-t-h”, 2/536.

²⁵⁶ Ferâhidî, “f-t-h”, 3/194.

²⁵⁷ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/561.

²⁵⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/227.

²⁵⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 5/273.

²⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/19-20.

²⁶¹ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/115; Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Maḥmūd b. 'Abdullāh b. Maḥmūd Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-me'âni* (Beyrût-Lübnân: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 30/13.

²⁶² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/394.

²⁶³ Muhammed et-Ṭâhir İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisî li'n-Neşr, 1984), 30/32.

²⁶⁴ Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni*, 30/13; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/32.

²⁶⁵ Sa'lebî, *el-Keşf*, 10/115; Vâhidî, *el-Basîṭ*, 23/126; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni*, 30/13.

²⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/394.

²⁶⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 6/299.

²⁶⁸ Âlûsî, *Rûḥu'l-me'âni*, 30/13; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/32.

maddî bir varlıkmiş gibi tasvir edilmiştir. Semâ; bir çadırın veya evin çatısının yarılp göçmesi gibi yarılacak, devenin derisinin yüzülmesi gibi üzerindeki kılardan arınacak, sarsılacak, o günün dehşetinden renk değiştirecek, yumuşayacak ve böylece sağlamlığını kaybedecektir. Bununla birlikte, semâ için zikredilen bu lafızların hiçbirinde “yok olma” anlamı bulunmadığı tespit edilmiştir. “Dürülmesi” ifadesiyle daralma ve kısalma; “bakır gibi” nitelemesiyle kıvamı (sert-yumuşak); “erimiş yağ gibi gül rengi” benzetmesiyle renk değişimi; “çatlayacak” tabiriyle de sağlamlığını yitireceği vurgulanmıştır. Böylece semânın o günkü hâlinin bütün yönleriyle tahayyülüne bağlanmış, ancak yokluğundan söz edilmemiştir. İlgili âyetlerin birçoğunda *semâ* denilse de semâlar kastedilmiştir. Nitekim semâ-çatı benzetmesi esas alındığında bu yıkımdan yalnızca birinin etkilenmesi düşünülemez. Muhatabın o günün dehşetini yoğun biçimde hissedebilmesi için tamamının kastedilmiş olması daha isabetlidir. Rabbin arşı tüm bunların üzerinde kabul edildiğinden, semâların tamamının etkilenmesinin Kur'ân açısından hiçbir mahsuru yoktur. Ayrıca başta sahâbe ve tâbiûn müfessirleri olmak üzere Mukâtil, Ferrâ, İbn Kuteybe, Taberî, Zeccâc, Mâtürîdî, Zemahşerî ve Râzî gibi müfessirlerin bu âyetleri genellikle zâhirî anlamda yorumladıkları, ilgili lafızları sözlük manalarına mutâbık değerlendirdikleri görülmektedir. Bu müfessirler, âyetlerdeki temel amacın kıyâmetin dehşetini tahayyül ettirmek, Allah'ın kudretini göstermek ve hesap gününe dair bir bilinç oluşturmak olduğunu vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, âyetlerin zâhirî manalarını esas almalarının temel nedeni, konunun gaybî bir olaya ilişkin olması ve Allah'ın kudreti açısından bunun mümkün görülmesidir. Tüm bu benzetmeler, gelecekte yaşanacağı mutlak olan bozuluşun zihinde tasavvuru için birer malzeme görevi görmüştür. Bu benzetmeler, vahyin ilk muhataplarının dil ve kültüründen hareketle gerçekleştirilmiştir. Nitekim incelenen kaynaklarda, bu kelimelerin muhatapları tarafından bilinmediği, tasvirlerin yadırgandığı veya müşriklerin bu hususta bir itiraz ileri sürdüklerine dair herhangi bir rivâyete rastlanmamıştır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bir diğer husus, incelenen âyetler özelinde bunların kronolojisini esas alarak yapılan okumanın, kıyâmet ile semânın uğrayacağı değişim süreci ve seyrini anlama noktasında kayda değer bir katkı sunmadığıdır. Kelimelerin nüanslarını dikkate alıp bir binanın yıkılma aşamalarını göz önünde bulundurarak sürece dair bir anlayış geliştirmek ve olayların seyrine dair bir kronoloji ortaya koymak belli oranda mümkünse de bunun doğruluğu ve mutlaklığı iddia edilemez. Nitekim kronolojik olarak üçüncü sırada yer alan Müzzemmil sûresinde *مُنْفَطِرٌ* lafzıyla semânın “parçalanacağı”, yedinci sûrede onun “üzerinde bulunan varlıklardan sıyrılıp arınacağı”, otuz üçüncü sûrede farklı bir kelimeyle yine “yarılacağı” ifade edilirken elli dokuzuncu sûrede “dürüleceği” haber verilmiştir. Kırk ikinci sûrede yeniden “yarılacağı”, yetmiş ikinci sûrede “başka semâlarla değiştirileceği”, yetmiş üçüncü sûrede “kitap sayfalarının dürülmesi gibi dürüleceği”, yetmiş altıncı sûrede “sarsılacağı”, yetmiş sekizinci sûrede “yarılacağı”, yetmiş dokuzuncu sûrede “erimiş maden gibi olacağı”, sekseninci sûrede “açılacağı ve kapılar gibi olacağı”, seksen ikinci sûrede “parçalanacağı” ve sekiz üçüncü ile doksan yedinci sûrelerde “yarılacağı” ve “akabinde erimiş yağ gibi gül rengini alacağı” bildirilmektedir. Görüldüğü üzere semânın “yarılması” ve “parçalanması” en fazla vurgulanan unsurlardır; ancak bu anlatımlarda belirli bir aşama ya da kronolojik ilerleyiş izlenmemiştir. Nitekim semânın “dürüleceği” bildirildikten sonra nâzil olan bir âyette onun “sarsılacağı” ifade edilmiştir; bu da sanki dürülmeden önceki bir aşamaya geri dönmüş izlenimi vermektedir. Aynı şekilde, semâların başka semâlarla değiştirilmesinin hangi aşamadan sonra gerçekleşeceğini tespit etmek mümkün değildir. Zira bu değişim haber verildikten sonra inen âyetlerde semânın yeniden “yarılacağı” zikredilmiştir. Bu durumda, Kur'ân'ın bir ilâhî hitap olarak yer, zaman ve bağlama göre muhatapın ihtiyacını gözeterek semânın “yarılacağını” tekrar ettiğini söylemek mümkündür. Akıl yürütme yoluyla bu sürecin belli aşamalar izlediği iddia edebilir veya farklı deliller dikkate alınarak yorumlar geliştirilebilir. Ancak yalnızca kronolojik inceleme, bu konuda kesin bir sonuç iddiası için yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, âyetlerin nüzûl amacı da bu değişimin seyrini öğretmek değil; âhiret ve hesap bilinci inşa etmektir. Dolayısıyla Kur'ân'ın semânın bozuluşunu kronolojik bir çerçevede sunmayı hedeflemediği anlaşılmaktadır.

Kaynakça | References

- ‘Abdullâh b. Vehb b. Müslim Ebî Muhammed el-Mısırî. *Tefsîru'l-Ḳur'ân*. thk. Miklos Muranyi. 2. cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Maḥmûd b. ‘Abdullâh b. Maḥmûd. *Ruḥu'l-me‘ânî fî tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-‘azîm ve's-seb‘i'l-meşânî*. 30 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-‘Arabî, ts.
- Arslan, Sinan. *Kur'an'da Kıyametin Kopma Anının Tasviri: Tekvîr Suresi Örneği*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- ‘Âşûr, Muhammed eṭ-Ṭâhir. *Tefsîru't-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisî li'n-Neşr, 1984.
- Beğavî, Muḥyissünne Ebî Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ûd. *Me‘âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed ‘Abdullâh en-Nemr v.dğr., 8 cilt. Riyâz: Dâru Ṭayyibe, 1409.
- Cevherî, Ebû Naşr İsmâ‘îl b. Ḥammâd. (*eş-Şihâh*) *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-‘Arabiyye*. thk. Aḥmed ‘Abdulğafûr ‘Atṭâr. 7 cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-‘İlmi li'l- Melâyîn, 4. bs., 1990.
- Dameğânî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed. *Ḳāmûsu'l-Ḳur'ân ev işlâḥ el-vücuḥ ve'n-nezâ'ir fî'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*. thk. ‘Abdül‘azîz Seyyide'l-Ehl. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-‘İlmi li'l-Melâyîn, 4. bs., 1983.
- Dindi, Emrah. *İlahi Kelamın Kendine Yabancılaşması Hermeneutik Bir Soruşturma*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'ın Kültürel Antropolojisi Ahiret Anlatımları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Dindi, Korkut. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evrenin Sonluluğu*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Dündar, Mazhar. “Kıyamet Sahneleri Sunması Bağlamında ‘Kâri’a Suresi’ nin İncelenmesi”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2022), 128-144.
- Ebû Bekr ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ eş-Şan‘ânî el-Himyerî. *et-Tefsîru ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm*. thk. Maḥmûd Muhammed ‘Abduh. 3 cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l- ‘İlmiyye, 1419/1999.
- Ebû Zekerıyyâ Yaḥyâ b. Sellâm. *Tefsîru Yaḥyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2. cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 2004/1425.
- Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Aḥmed. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn. 15 cilt. Ḳâhire: ed-Dâru'l-Mıṣriyye, ts.
- Ferâhîdî, Ebû ‘Abdirrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed b. ‘Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-‘ayn*. thk. Meḥdî el-Maḥzûmî; İbrâhîm es-Sâmirrâî. 8 cilt, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yaḥyâ b. Ziyâd. *Me‘ânî'l-Ḳur'ân*. 3 cilt. Beyrût: ‘Âlemü'l-Kütüb, 3. bs., 1403/1983.
- Güler, Nurdane. “Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/3 (15 Aralık 2020), 1475-1496.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed. *Nüzhetü'l-a‘yûni'n-nevâzır fî ‘ilmi'l-vücuḥ ve'n-nezâ'ir*. thk. Muhammed ‘Abdülkerîm Kâzım er-Râzî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 3. bs., 1407/1987.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddîn ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ‘ilmi't-tefsîr*. 9 cilt. el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- İbn Keşîr, Ebî'l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Ömer. *Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-‘azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme. 8 cilt. Dâru-Ṭayyibe, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-‘Arab*. 15 cilt. Beyrût: Dâru Şâdr, ts.
- İşfahânî, Ebu'l-Ḳâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğîb. *Müfredâtü elfâzî'l-Ḳur'ân (el-Müfredât fî ğaribi'l-Ḳur'ân)*. thk. Şafvân ‘Adnân Dâvûdî. 2 cilt. Beyrût, ed-Dâru's-Sâmiyye, 4. bs., 1430/2004.
- Ḳurṭubî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Aḥmed el-Enşârî. *el-Câmi‘ li aḥkâmî'l-Ḳur'ân*. thk. Hişâm Semîr el-Buḥârî. 21 cilt. Riyâz: Dâru ‘Âlemi'l-Kütüb, 3. bs., 1423/2003.
- Ḳuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Müslim. *Tefsîru Ğarîbü'l-Ḳur'ân*. thk. es-Seyyid Aḥmed Şakr. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1398/1978.
- Mâtürîdî, Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed b. Maḥmûd. *Te‘vilâtü Ehli's-sünne-Tevsîru'l-Mâtürîdiyye*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Ḥasan ‘Alî b. Muhammed b. Ḥabîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-‘uyûn-Tefsîru'l-Mâverdî*. thk. es-Seyyid b. ‘Abdülmaḥşûd b. ‘Abdürrahîm. 6 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, ts.
- Meydânî, ‘Abdurrahmân Ḥabenneke. *et-Tedebbürü'l-emşali li-Kitâbillâhî ‘Azze ve Celle*. Dımaşk: Dâru'l-Ḳalem- Beyrût: ed-Dâru's-Şâmî, 2009.
- Muḳâtil b. Süleymân. *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*. thk. ‘Abdullâh Maḥmûd Şeḥḥâte. 5 cilt. Beyrût-Lübnân: Müessesetü't-Târiḥi'l-‘Arabî, 1423/2002.
- Neḥḥâs, Ebû Ca‘fer. *Me‘ânî'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*. thk. Muhammed ‘Alî eş-Şabûnî. 6 cilt. Câmî‘ati Ümmü'l-Ḳurā min Türâsi'l-İslâmî, 1408/1988.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Faḥruddîn Muhammed b. ‘Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981/1401.
- Şa‘lebî, Ebû İshâk Aḥmed Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Ebû Muhammed b. ‘Âşûr. 10 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-‘Arabî, 1422/2002.
- Sem‘ânî, Ebu'l-Muzaffer Manşûr b. Muhammed b. ‘Abdilcebbâr Temîmî Mervezî. *Tefsîru'l-Ḳur'ân*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 6 cilt. Riyâz: Dâru'l-Vaṭan, 1418/1998.

- Soğukoğlu, Fehmi - Elneceer, Muhammed. "Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi". *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (27 Mart 2022), 243-260.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Dâru Hicr, ts.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan 'Alî b. Aḥmed b. Muḥammed. *Tefsîru'l-Basîṭ*. thk. Muḥammed b. Şâlih b. 'Abdullâh el-Fevzân, v.dğr. 25 cilt. Riyâz: Silsiletü'r-Risâ'ili'l-Câmi'ıyye, 1430.
- Zebidî, Muḥammed Murtaẓâ. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs*. 40 cilt, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbuhu li'z-Zeccâc*. thk. 'Abdülcelîl 'Abduh Şelebî. 5 cilt. Beyrût: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemaḥşerî, Ebu'l-Ḳâsım Cârullah Maḥmûd b. Ömer b. Aḥmed. *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki ğavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. thk. 'Âdil Aḥmed 'Abdülmevcûd v.dğr. 6 cilt. Riyâz: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1418/1998.

